

BASIC DYNAMICS OF TURKISH POLITICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF POLITICAL CULTURE

DİDEM GEYLANİ

Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Mail: didemgeylani@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4865-1975>

ABSTRACT

The concept of political culture is analyzed in this study based on Almond and Verba and Elazar's political culture typology. In the study, the individualist political culture analysis developed by Almond and Verba and Elazar's social political culture analysis are included. Almond and Verba's typology of parochial, subject, participant culture and Elazar's typology of moralist, individualist and traditionalist culture have the function of explaining different political structures and societies. From this perspective, the rest of the study analyzes and discusses the nature of the political culture that has developed in the historical process in Türkiye. The changing social and political structure in the history of Türkiye from the Empire to the Republic has naturally created significant changes in the field of political culture, but has also preserved some of its traditional characteristics. The democratization process, which started with the Tanzimat Period and accelerated in the Republic, gained momentum not only with institutional reforms, but also with the social position of the individual becoming more prominent. As a matter of fact, the transcendental and centralized state mindset, which constitutes the most fundamental dynamic of political culture, shaped the social structure and continued its existence to a great extent until the 1980s, when civil society started to develop. With the 1980s, the transition from the transcendental state to the instrumental state, where civil initiative is more prominent, began.

Keywords: Culture, Political Culture, Political Culture Typologies, Turkish Political Life, Turkish Political Culture

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 27.06.2025
Kabul Tarihi: 03.11.2025
Yayın Tarihi: 11.11.2025

Makaleye Atrf Bilgisi

GEYLANİ Didem, (2025). "Siyasal Kültür Kavramı Bağlamında Türk Siyasal Kültürünün Temel Dinamikleri". *Muhafazakâr Düşünce*. Yıl: 21 Sayı: 69 (290-313).

muhafazakârdüşünce • yıl: 21 - sayı: 69 • Temmuz-Aralık 2025

SIYASAL KÜLTÜR KAVRAMI BAĞLAMINDA TÜRK SIYASAL KÜLTÜRÜNÜN TEMEL DİNAMİKLERİ

DİDEM GEYLANI

Öz

Siyasal kültür kavramı, bu çalışmada Almond ve Verba ile Elazar'ın siyasal kültür tipolojisinden yola çıkılarak analiz edilmiştir. Çalışmada Almond ve Verba tarafından geliştirilen bireyci siyasal kültür analiziyle Elazar'ın toplumcu siyasal kültür analizine yer verilmiştir. Almond ve Verba'nın yöresel, uyruk ve katılımcı kültür tipolojisi ile Elazar'ın ahlakçı, bireyci ve gelenekselci kültür tipolojileri belli noktalarda karşıt görünmekle birlikte farklı siyasal yapıları ve toplumları açıklama işlevine sahiptir. Bu perspektiften hareketle çalışmanın devamında Türkiye'de tarihsel süreç içinde gelişen siyasal kültürün niteliğine dair analizler ve tartışmalar yapılmıştır. Türkiye tarihinde imparatorluktan cumhuriyete gelişen ve değişen sosyal ve siyasal yapı doğal olarak siyasal kültür alanında da önemli değişiklikler yaratmakla birlikte geleneksel niteliklerin bir kısmını da muhafaza etmeye devam etmiştir. Tanzimat Dönemi'yle başlayan ve Cumhuriyet'te hız kazanan demokratikleşme süreci sadece kurumsal reformlar ile değil, aynı zamanda bireyin toplumsal konumunun belirgin hâle gelmesiyle birlikte ivme kazanmıştır. Nitekim siyasal kültürün en temel dinamiğini oluşturan aşkın ve merkezîyetçi devlet anlayışı toplumsal yapıyı şekillendirmekle birlikte büyük ölçüde varlığını sivil toplumun gelişme göstermeye başladığı 1980'li yıllara kadar devam ettirmiştir. 1980'li yıllarla birlikte aşkın devletten sivil inisiyatifin daha belirgin olduğu araçsal devlete geçilmeye başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Siyasal Kültür, Siyasal Kültür Tipolojileri, Türk Siyasal Hayatı, Türk Siyasal Kültürü

Giriş ve Temel Problem

Kültür insan hayatında yer alan değer yargılarını, inançları, dil ve iletişimi, siyasal tutumları ve diğer birçok pratiği içeren kapsamlı bir olgudur. Kültür bireyin düşünme biçimi ve pratiklerini kapsadığı gibi, toplumsal ilişkilerin, yapıların ve örgütlerin oluşumunda etkin olan çok boyutlu bir fenomendir. Etimolojik olarak Latince *cultura* terimine dayanan kültür, günümüzde maddi ve manevi unsurlarıyla birey ve toplumların kimliğini oluşturan, şekillendiren ve süreç içinde dönüştüren temel bir yapı ve maddi değerlerin, objelerin ve gereçlerin üretim ve kullanım süreçlerini de içeren bir kavramdır. Bu yönüyle kültür, sosyal hayatı oluşturan ve bu bağlamda yeniden oluşan dinamik bir olgudur. Sosyal ilişkilerin ortaya çıkışı ve niteliği; sosyal düzen, uyum ve kimi zaman da çatışmanın biçimi; insanın anlam dünyası ve buna bağlı gündelik hayatı bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kültür temel bir olgu olarak birey, toplum, devlet ve benzeri sosyal ve siyasal yapılar arasında yer alan ilişkiler tarafından üretilen ve bu yönüyle anlaşılması gereken kuşatıcı çerçevedir. Bu nedenle kültür, toplumsal ve siyasal yapıların işleyişini, değişimini ve sürekliliğini anlamayı mümkün kılmaktadır. Kültürün alt bileşenlerinden biri olan siyasal kültür, birey ve toplumun siyasal sistem ile kurduğu etkileşimin ürünüdür. Bu noktada birey ve toplumların sahip olduğu kültürel dinamikler, siyasal sistemin şekillenmesinde belirleyici olduğu kadar, siyasal sistem de kültürel yapıyı dönüştürmektedir. Nitekim kültür ve siyasal sistem arasında bulunan etkileşim sonucunda şekillenen siyasal kültür, birey ve toplumun siyasal olgu ve süreçlere yönelik tutum, davranış ve değerlerini ifade eder.

Bu çerçevede, çalışmamızda kültür kavramı tarihsel, kavramsal ve disiplinler arası boyutlarıyla ele alındıktan sonra, siyasal kültür olgusu teorik ve tarihsel yönleriyle incelenmiştir. Ancak çalışmamızın sınırlarını, Almond ve Verba ile Elazar'ın siyasal kültür tipolojileri esas alınarak yapılan siyasal kültür kavram analizi oluşturmaktadır. Bireyci yaklaşıma sahip olan Almond ve Verba'nın yöresel, uyruk ve katılımcı siyasal kültür tipolojisi ile toplumcu yaklaşıma sahip olan Elazar'ın ahlakçı, bireyci ve gelenekselci siyasal kültür tipolojileri tartışılarak bunların farklı siyasal yapıları ve toplumları açıklama işlevine sahip olduğu değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, Türk siyasal kültürünün temel özellikleri ve dönüşüm dinamikleri analiz edilmiştir. Bu analizler gerçekleştirilirken farklı toplumlarda siyasal kültürün çeşitli biçimler kazandığı iddiası temel hareket noktamızdır. Buna göre Türk siyasal kültürü incelenirken sadece siyasal kurumlar ve yapı değil, bireyin katılımı,

inisiyatifi, devletle kurduğu ilişki de dikkate alınarak Türkiye üzerinden tarihsel ve yapısal tartışmalar yapılmıştır.

Müphem Bir Kavram Olarak Kültür

Kültür kavramı, yukarıda da belirtildiği gibi, Latince ikamet etmek, korumak, yetiştirmek anlamına gelen *cultura*'dan gelmektedir (Mejuyev, 1987, s. 22). *Cultura* terimi, ilk defa tarımsal etkinlikler için kullanılmaktaydı; 16. yüzyıldan itibaren kültür kelimesinin asıl gelişimi, manevi anlam yüklenmesiyle gerçekleşmiştir. Toprağı sürmek, ekin ekmek ve hasat etmek gibi kökensele anlamlar içeren *cultura* kavramı, Fransız Devrimi'ne giden süreçte farklı anlamlar içerecek şekilde genişletilmiş ve özellikle Voltaire tarafından insanın anlama gücünün, zekâsının oluşumu ve gelişimi anlamında kullanılmaya başlamıştır. Nitekim anılan bu bağlama karşılık gelmek üzere Ziya Gökalp *cultura* kelimesinin karşılığı olarak hars sözcüğünü kullanmıştır. Ancak zamanla Türkçede kültür kelimesi *cultura*'nın yerini almıştır (Turan, 1990, s. 2). Bu kavramın anlamı, maddi yapım sürecinin ötesine geçerek insanın eğitim yoluyla tekâmül ve şekillendirilmesini de içerecek şekilde genişlemiştir. Bu yönüyle kültür zihinsel bir tutum olarak ele alınabilir; ayrıca pratik hayatın moral ve hukuki kodlarını da etkileyerek insanın genel anlayışına karşılık gelir (Williams, 1977, s. 14, 67).

Tarihsel olarak kültür araştırmaları literatüründe insan nefsinin terbiyesi, insanın yetiştirilmesi anlamında kültürü kullanan ilk düşünür Cicero olmuştur. Cicero *cultura animi* terimiyle anılan bağlamı kurarak, 1. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kültür sözcüğünün tek anlamlı olarak kullanılmasına yol açmıştır. 18. yüzyılın sonundan itibaren ise kültür bir kavram olarak çoğul anlamlar içermeye başlamış ve “bir toplumun karakteristiğini oluşturan şeylerin tümü” olarak tanımlanmıştır (Özlem, 2000, s. 153-154).

Zira Kroeber ve Kluckhohn'dan (1952, s. 72) görüldüğü üzere 164 farklı kültür tanımı derlenmiştir. Ancak adı geçen yazarlar bu tanımları birkaç kategoride inceleyerek kültüre dair anlaşılır açıklamalar ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu kategoriler içeriği, geleneği ve kuralları esas alan normatif sınıflandırma; uyumu esas alan psikolojik tanımlar; organizasyonları inceleyen yapısal tanımlar ve kültürü nihai bir ürün olarak ele alan genetik tanımlardır.

Kültür kavramı insan faaliyetlerinin sonucunda oluşan bütün maddi ve manevi çıktılarını ifade ettiği gibi, bizatihi anılan faaliyetleri de içeren oldukça kapsamlı bir olgudur. Kültürün niteliğini belirleyen ögeler antropoloji, psikoloji, ekonomi, sosyoloji, kültür çalışmaları ve siyaset bilimi gibi farklı

disiplinler açısından araştırılmaktadır. Bu yönüyle kültür, toplumsal hayattaki birçok biçimi içerir ve karşılıklı etkileşim içinde yeniden yaratır. Örneğin, dil, edebiyat, müzik, folklor, sosyal psikoloji bu bağlamda karşılıklı olarak yeniden şekillenir. Zira iktisadî ve siyasi hayat diğer tüm insan eylemleri gibi anılan kültür tarafından etkilenip şekillendiği gibi bir fenomen olarak kültürü de yeniden üretir (Robotham, 2005, s. 35; Williams, 1977).

Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı gibi kültür kavramı, tanımlanması bakımından ciddi zorluklar içermektedir. Kültür tanımını yapmayı zorlaştıran ve karmaşık hâle getiren önemli faktörlerden biri, kültürün çoklu bileşenden oluşmasıdır. Maddî kültür, sosyal kültür, öznel kültür gibi bileşenlerin dikkate alınması durumunda farklılaşan kültür içerikleri ortaya çıkmaktadır (Chiu ve Hong, 2006).

Tüm bu belirsizliklere rağmen belli hususlarda kültürün ne olduğuna dair bir uzlaşıdan söz etmek de mümkündür. Üzerinde uzlaşılan ortak özellikler; kültürün insan ve çevre arasındaki etkileşimden ortaya çıkması, insanlar arasında paylaşılan bir unsur olması ve kuşaklar arasında aktarılmasıdır (Triandis, 2007, s. 64-65).

Bütün bu değerlendirmeler ışığında kültürün ne olduğuna dair yapılan çok farklı tanımlamaları en genel hâliyle Kroeber'in *Anthropology* eserinde bulmak mümkündür. Buna göre;

... öğrenilmiş ve aktarılmış motor tepkileri, alışkanlıkları, teknikleri, fikirleri ve değerleri ve bunların neden olduğu davranışların kütesli kültürü oluşturur. Kültür, insanların özel ve ayrıcalıklı ürünüdür ve kozmostaki ayırt edici niteliğidir. ... Kültür ... aynı zamanda toplumsal insanların ürünlerinin toplamıdır ve tüm insanları toplumsal ve bireysel olarak etkileyen muazzam bir güçtür (Kroeber, 1948, s. 8-9; Kroeber ve Kluckhohn, 1952, s. 44).

Kültür birbirini tamamlayan iki farklı form olan maddî ve manevî öğelerden oluşur. Değerler, inançlar, dil olgusu bireyler arasında etkileşimi sağlayan temel nosyonlar olarak manevî kültürün temel unsurlarıdır. Maddî kültür ise insanın ürettiği ve kullandığı bütün somut varlıkları içerir. Ev yapımından, teknolojik cihazlara kadar sıradan ve karmaşık her ürünü içeren maddî kültür, manevî değerlerle diyalektik etkileşim içinde farklı yaşam formlarını oluşturur. Zira inançlar, değer yargıları ve bilgi içeriği maddî üretimi oluşturduğu gibi, maddî varlıklar da benzer şekilde manevî değerleri etkilemekte ve süreç içinde değişimine yol açmaktadır. Örneğin bir toplumun sanat ve mimariye dair değer yargısı estetik bilinç bağlamında maddî yapıları şekillendirdiği gibi,

ortaya çıkan maddi yapıların görünümü ve kullanımını hayat formunu ve estetik değer yargılarını yeniden şekillendirebilmektedir (Sözen, 2011, s. 100).

Bu bağlamda maddi değerler kadar manevi değerleri de içeren kültür, sosyal düzeni oluşturabilen bir sistem olarak da düşünülebilir. Örneğin, Leslie White'ın 1959'da yaptığı "kültür (insanlar) tarafından (hayatlarını) güvenli ve sürekli kılmak için kullanılan ekstrasomatik mekanizmadır" şeklindeki tanım, kültürün bir sistem olduğu ve bu sistemin de belli bir organizasyonun alt bileşenlerinden oluştuğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim White'a göre bu bileşenler, teknoloji, toplumsal yapı ve ideolojiden oluşmaktadır. Esasında White, Bronislaw Malinowski'nin kültürü sosyal ve ideolojik bir aparat olarak gören yaklaşımını benimsemiştir. Zira bütünsel olarak kültür, toplum tarafından benimsenen fikirlerden oluşan bir sistemdir. Bu sistem toplumun inancını veya benimsediği ideolojiyi de şekillendirir (Lyman, 2008, s. 1071).

Kültür kavramına dair yaptığımız değerlendirme, siyasal kültürün de çerçevesini oluşturmaktadır. Zira siyasal kültür, kültürün temel bileşenlerinden olan sosyal yapının ideolojik çerçevesini belirlemek bakımından spesifik olarak ele alınması gereken temel sosyal olgulardan biridir. Toplumsal hayatta yer alan farklı yapı ve ilişki biçimlerinin politik boyutu iktidar ve güç ilişkileri bağlamında siyasal kültür ile karşılıklı etkileşim içindedir. Bu nedenlerle siyasal süreçleri bir bütün olarak anlamayı mümkün kılan en önemli temel öğelerden biri toplumsal hayatta yer alan siyasal kültürü anlamaktan geçer.

Yaratıcı Bir Paradigma Olarak Siyasal Kültür (Civic Culture)

Siyasal kültür hakkındaki düşünce ve araştırmalar insanın sosyal tarihi kadar eskidir. Hint, Çin, Mısır, Yunan antik kültürlerinde gerek politik gerekse dinsel bağlamda siyasal kültür özel olarak vurgulanan, üzerine düşünülen ve hakkında yazılan temel öğelerden biridir (Almond, 1989, s. 1). Hint kültüründe Chanakya; Çin kültüründe Konfüçyüs, Mozi ve Buda; Antik Yunan kültüründe sofistler, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler günümüzde popüler olan kültür ve siyaset bağlamını antik tarzda ele alan temel yaklaşımları ortaya koymuşlardır.

Özellikle Antik Yunan felsefi düşüncesi Platon ve Aristoteles'in eserlerinde olduğu kadar Antik Roma düşünürleri tarafından da siyaset ve kültür, toplumsal hayat, ideal sosyal düzen, ideal devlet gibi kavramlar çerçevesinde derinlemesine araştırılmış, incelenmiş ve yazılmıştır (Almond, 1989). Bu eserlerde ortaya konan yaklaşımlar günümüz siyasal kültür çalışmalarına zemin oluşturmaktadır. Siyasal kültür, siyaset felsefesi çalışması bağlamında, toplum,

hukuk, din ve iyi yaşam kavramları üzerinden Orta Çağ skolastik düşüncesi, İslam siyaset felsefesi ve Machiavelli, Rousseau, Montesquieu, Durkheim gibi modern dönemin düşünürleri tarafından da ele alınmış ve bu yönüyle çağdaş siyasal düşüncüyü derinden etkilemiştir (Arnhart, 2015). Ancak bu çalışmanın amacı tarihsel olarak gelişen siyasal kültürü anlamaktan ziyade 1960'lardan itibaren özellikle Almond ve Verba gibi araştırmacılar tarafından fark edilen *civic culture* kavramı çerçevesinde Türkiye ile ilişkili olarak analiz etmek ve belli sonuçlara ulaşmaktır.

Siyasal sistemde yer alan insanların benimsediği ortak değer yargıları siyasal kültürü oluşturmaktadır. Siyasal kültür temel değerlerin, hislerin ve siyasal süreçlerde yer alan bilgilerin bir bütünüdür. Bu yaklaşıma göre siyasal kültürü oluşturan temel faktörler, bir kültürde yer alan vatandaşların temel inançları, fikirleri, tutumları ve duygularıdır (Pye, 1965; 1968, s. 218). Siyasal kültür, kültür ve siyaset arasındaki etkileşimi ifade eder. Zira her siyasal sistem belli bir siyasal kültürün yansıması olarak vücut bulur (Leonardo, 2017).

Siyasal kültür ulusların tarihinde oldukça belirleyici olan temel bir mefhumdur. Zira sosyal düzenin oluşumu, hukuk nosyonuna yapılan vurgu, adalet anlayışının şekillenmesi, yönetim biçimleri ve demokrasi algısı gibi çağdaş siyasal değerler, genel kültür anlayışının özel durumları olarak yorumlanabilir. Sosyal düzen bireyler ve gruplar arasında istikrarlı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Üzerinde uzlaşılan değer yargıları maddi ve manevi unsurların bütünlük içinde hareket etmesini sağlamaktadır. Örneğin Emile Durkheim'a göre maddi ve maddi olmayan tüm kültürel unsurlar toplumsal hayatı uyum içinde sürdüren temeli oluşturur. Durkheim'a göre kültür, antropolojik olarak kabile topluluklarında derin değerlerin ifadesidir. Nitekim kültür toplumsal inançları ve sembolik sistemleri bütünsel olarak kapsayan bir temsiller ağıdır. Toplum, bireyleri ayrılmaz bir şekilde ona bağlar ve (ilkel durumda en açık şekilde) gerçekliklerinin tamamını temsil eder. Kültür, insanların karmaşık ve belirsiz bir dünyayla sembolik olarak başa çıkmak için gösterdikleri kolektif çabaların toplamıdır (Durkheim, 2014; DiMaggio, 1997). Değerler, inançlar, ahlaki yargılar toplumsal hayatın zeminini yaratarak toplumsal kimliğin oluşumuna katkıda bulunur. Bu bağlamda dinî veya millî pratikler, toplumsal etkileşimi uzlaşılan değerlerle uyum içinde her defasında yeniden şekillendirirler. Öte yandan Marx'a göre manevi kültür egemen sınıfın tahakkümünü meşrulaştıran temel bir form olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sanayi toplumunda kültür bir egemen ideoloji olarak işler; ayrıca burjuvazinin çıkarlarını meşrulaştırmaya hizmet eden temel bir formdur.

Kültür bu bağlamda üretim ilişkilerinden ortaya çıkmakta ve çarpıtılmış gerçeklik algısını “yanlış bilinç” olarak şekillendirmektedir (Marx, 1904, s. 11).

Siyasal kültür, toplumların siyasal değerlerini, siyasal istikrarını ve demokratik niteliğini oluşturan temel etmen olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan bir toplumun siyasal sistemini, siyasal rejimini ve demokrasi kültürünü anlamamanın yolu, uzun tarihî süreçler sonucunda ortaya çıkan genel kültürünü ve özel olarak da siyasal kültürünü anlamaktan geçer. Demokrasinin temel bir değer olarak benimsenmesi veya yadsınması siyasal kültürün yansıması olarak değer kazanmaktadır. Nitekim siyasal kültür ulusların ortak kültürü ve paylaşılan temel değeri olarak toplumun ana niteliğini ve kimliğini belirlemektedir. Şüphesiz siyasal kültür zaman içinde iktisat, bilim, din ve eğitim gibi birçok faktöre bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu çerçevede Alexis de Tocqueville genelde siyasal rejimleri, özelde ise demokrasi olgusunu cumhuriyetçi eşitlik bağlamında incelerken siyasal kültüre özenle vurguda bulunur. Demokrasi veya cumhuriyetin olgusal olarak tek biçimi olmadığını savunan de Tocqueville, farklı biçimlerin farklı tarihsel ve toplumsal tecrübelerden ortaya çıktığını özellikle *Amerika’da Demokrasi* adlı eserinde ortaya koymaktadır. Buna göre Amerika ve Avrupa farklı tarihî tecrübeleri nedeniyle aynı adla adlandırılrsa da aynı siyasal rejimlere sahip değildirler (Tocqueville, 2012).

Siyasal kültür, bir toplumun siyasal sistemine dair inançları, ahlaki değerleri, normları ve pratikleri ifade eder. Siyasal kültür, bireylerin siyasal olgu ve olayları nasıl algıladıklarını, yorumladıklarını ve siyasal olgulara belli koşullarda nasıl tepki verdiklerini belirlemeye çalışır. Siyasal kültür, genel kültürün kapsamında yer almakla beraber özel olarak bir toplumun sosyal ve siyasal yapısını anlamak ve o toplumda demokratik süreçlerin nasıl geliştiğini kavramak için temel bir araçtır.

Bu bağlamda siyasal kültürü anlamak için bireylerin ve toplumsal yapıda yer alan sosyal grupların siyasal sisteme yönelik olumlu ve olumsuz tutum ve davranışlarını analiz etmek gerekir. Mezkûr siyasal tutum, inanç ve davranışlar; siyasal kurumların ve süreçlerin işleyişini, bu işleyiş sürecinde birey ve grupların siyasal süreçlerde yer alma biçimlerini, tutum ve katılım bağlamında belirleyen unsurlardır. Siyasal kültürü oluşturan temel faktör genel kültürün tarihsel etkileridir (Almond ve Verba, 1963; Berezin, 1997). Eğitim sistemi, üretim ve tüketim biçimleri ve çağdaş dünyada medyanın kullanımı siyasal kültürün niteliğini doğrudan etkilemektedir.

Siyasal kültürle ilgili çalışmalar örtük veya açık olarak tarihsel bir olgu ve üzerinde düşünülen bir araştırma alanı olarak daima var olmuştur. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni siyasal ve toplumsal yapıları anlayabilmek için sosyal bilimler alanında geliştirilen metodolojilere uygun şekilde -anket çalışmalarının yapılması- siyasal olayları ve olguları otorite, demokrasi, seçim bağlamında ampirik olarak araştırmak da gerekli hâle gelmiş ve bu bağlamda Almond ve Verba tarafından yapılan *Civic Culture* (1963) çalışması alanda önemli farkındalık yaratmıştır. Zira Almond ve Verba, farklı ülkelerdeki siyasal kültürleri karşılaştırmalı saha çalışmalarıyla kategorize etmiş ve bu alanda geliştirilecek literatüre öncülük etmişlerdir (Almond ve Verba, 1963; Verba, 1965; Almond, 1989).

Siyasal kültür üzerinde önemli ilk eserlerden birini vermiş olan Gabriel Almond ve Sidney Verba'ya göre, siyasal kültür, her siyasal sistemin içinde yer aldığı siyasal eylemlerin özel biçimleridir. "Siyasal kültür, genel olarak siyasal sisteme, onun girdi ve çıktı yönlerine ve siyasal aktör olarak benliğe yönelik farklı türden bilişsel, duygusal ve değerlendirici yönelimlerin sıklığı hâline gelir." (Almond ve Verba, 1963, s. 17).

Almond ve Verba'nın siyasal kültür tanımında Lucian Pye'in kavramsallaştırmasını esas alarak dünya demokrasileri ve gelişmiş ülkeler arasındaki kültürel farkları incelediği *görülmektedir*. Pye (1968, s. 218), siyasal kültürü bir kültürde yer alan vatandaşların temel inançları, fikirleri, tutumları ve duyguları olarak tanımlamaktadır. Anılan faktörler siyasal sürece düzen vermekte ve siyasal sistemdeki davranışları belirlemektedir.

Siyasal Kültür Tipolojileri

Siyasal kültürün temel unsurlarıyla bağlantılı olarak siyasal kültür tipleri genel hatlarıyla Gabriel Almond ve Sidney Verba tarafından belirlenmiştir. Siyasal kültür hakkında ilk kapsamlı ve uluslararası araştırmayı yapan Almond ve Verba'nın yaklaşımı yapısal faktörlerden ziyade bireysel faktörleri esas almıştır. Almond ve Verba, çalışmalarında ulusun siyasal kültürünü ele alırken bunun bireysel yönelimlerin toplamı olarak değerlendirmiştir. Aynı dönemde bireysel yaklaşım yerine yapısal faktörleri dikkate alan farklı çalışmalar da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Daniel Elazar'ın 1966 yılında yayımladığı *Amerikan Federalizmi* ve 1970 yılında yayımladığı *Prairie Şehirleri* adlı çalışmaları öne çıkmaktadır. Elazar çalışmalarında Amerikan federal devletlerinin siyasi kültürlerini toplumsal bir bakış açısıyla incelemiştir (Mamadouh, 1997, s. 18). Böylece Almond ve Verba'nın bireyci yaklaşımı ile Elazar'ın toplumcu yaklaşımı sıklıkla başvurulan farklı iki siyasal kültür tipolojisini literatüre kazandırmıştır.

Almond ve Verba'nın Siyasal Kültür Tipolojisi

Almond ve Verba *The Civic Culture* çalışmasında siyasal kültür tiplerini, inceledikleri farklı toplumları esas alarak üç ana kategoride ele almıştır. Bu yaklaşıma göre siyasal kültür yöresel (*parochial*), uyruk (*subject*) ve katılımcı (*participant*) olarak üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır. Almond ve Verba, bu üç kültür tipinin artikülasyonu ile sivil kültürün oluşturulabileceğini söyler. Daha ziyade bireysel yaklaşım temelinde yapılan bu sınıflandırmaya göre, yöresel (*parochial*) olarak ifade ettiğimiz taşralı niteliği haiz siyasal kültürde bireyler, siyasal sisteme karşı ilgisiz ve hatta bilgisizdirler. Bu nedenle bu siyasal kültürün egemen olduğu toplumlarda siyasal bilinç ve farkındalık düzeyi oldukça düşüktür. Bir kültürün yöresel (*parochial*) niteliğe sahip olmasının en önemli nedenleri dar görüşlülük, uzmanlaşma eğiliminin düşük olması, rasyonelliğin yerine duygusal ve normatif değerlerin öne çıkmasıdır (Almond, 1989, s. 24; Pateman, 1989, s. 67). Almond ve Verba'ya (1963, s. 19) göre Afrika kabileleri, yöresel (*parochial*) siyasi kültürün tipik örneğidir. Afrika kabile toplumlarında uzmanlaşma yerine reislik, şeflik, şamanlık gibi siyasi, ekonomik ve dinsel temelli ortaya çıkan belirsiz roller vardır. Bu roller toplumsal hayatta hiyerarşiyi belirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal kültürü de bu kapsama alınmaktadır. Nijerya ve Gana'daki sosyal kabile yapısının merkezî siyasal varlıktan habersiz olması ve buna bağlı olarak siyasal normları içselleştirememesi, yöresel (*parochial*) kültüre sahip olmalarının temel gerekçesidir.

Rustow, bu dar çerçevede ve yöresel (*parochial*) kültür özelliği taşıyan toplumların dışında daha kapsamlı ve siyasi yapı bakımından farklılaşmış Osmanlı İmparatorluğu gibi toplumlarda da yöresel (*parochial*) kültürün egemen olduğunu iddia etmektedir. Almond ve Verba, Osmanlı'nın yöresel (*parochial*) kültüre sahip olduğu iddiasını, merkezî hükûmetin uzmanlaşmış kurumlarına karşın, toplumsal yapıdaki kabilevi, dinî, mesleki ve yerel toplulukların aynı oranda uzmanlaşmamış olmasına bağlamaktadır. Almond ve Verba, Rustow'dan alıntı yaparak Osmanlı İmparatorluğu gibi çok kültürlü ve çok katmanlı siyasal kültürü yöresel (*parochial*) olarak nitelendirmekle kimi doğru noktalara rağmen indirgemeci oryantalist bakış açısı ortaya koymaktadır.

Neredeyse tamamen vergilendirmeye, bir ordunun bakımına ve asırlardır süregelen hanedan yönetimi geleneğine dayanan hükûmet otoritesi, en doğrudan kasabalarda, daha az doğrudan köylerde ve neredeyse hiç kabileler arasında hissedilmiyordu. Eyaletler, başkentten yalnızca ara sıra müdahaleler olan askerî valiler veya toprak sahibi feodal beyler tarafından yönetiliyordu. Göçebe kabileler, uygun bir Arapça deyimle "küstahlık diyarı" olarak adlandırılan, hiçbir dış otoriteye saygı göster-

meyen bir yerde yaşıyordu. Şehir ekonomileri büyük ölçüde zanaatkarların özerk loncaları tarafından düzenleniyordu. Ülke genelinde, her köy ekonomik ve politik olarak kendi kendine yeten bir birimdi. Köyde otoritenin başlıca elçisi olan vergi toplayıcı, bir hükümet görevlisinden çok, işverenlerine ödediği avanslar için kendisini olabildiğince cömertçe tazmin eden özel bir müteahhit veya alt müteahhitti. Genellikle köy vergi ödemelerinden sorumluydu toplu olarak—bireysel köylü üzerindeki otorite kontrolünü daha da azaltan bir durum. Hukukun kendisi, birkaç noktadaki kararnameleriyle evrensel bir din hukuku ve yerel gelenek yapısının yerini alan veya değiştiren yöneticinin kapsamının büyük ölçüde ötesindeydi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar padişahın gelirlerinin hemen hemen hepsi orduya, donanmaya, mülkiye memurluğuna ve kamu borçlarının ödenmesine harcanıyordu; eğitim, kamu hizmetleri ve hükümetin diğer ekonomik ve sosyal işlevleri için çok önemsiz bir kısmı ayrılıyordu (Rustow, 1960, s. 378-379).

Belirtilen sınıflandırmanın ikinci düzeyinde yer alan uyruk (*subject*) siyasal kültüre sahip toplumlarda yaşayan bireyler, birinci kültür tipine nazaran siyasal süreçlere daha ilgili ve daha bilgili olmakla beraber, siyasal süreçlerde yer alma ve siyaseti etkileme gibi hususlarda oldukça kayıtsızdılar. Bu açıdan uyruk (*subject*) siyasal kültüre sahip toplumlarda bireyler, siyasal katılım konusunda oldukça pasif tutum sergilemektedirler. Birey ve siyasal sistem arasındaki ilişki tek yönlüdür. Bu tür siyasal kültürlerde özneye yönelik tutumlar rasyonel ilişki oluşturmaktan ziyade duygusal ve normatif değerleri öne çıkarır. Siyasal kültürün en aktif tipi ve siyasal katılıma en açık olanı katılımcı (*participant*) siyasal kültür olarak tasnif edilmiştir. Zira bu kültüre sahip toplumlarda bireyler siyasal süreçlerde aktif olarak yer alan öznelere dönüşürler. Gerek hakları gerekse sorumlulukları konusunda yüksek bilgi ve ilgi düzeyine sahip olan bireyler, siyasal süreçleri de doğrudan etkileyerek görece demokratik sistemin gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. Katılımcı siyasal kültürde birey siyasal ve idari süreçleri bir bütün olarak değerlendirme yeteneğine sahiptir (Almond ve Verba, 1963, s. 19).

Almond ve Verba'nın (1963, s. 20-23) üçlü tipolojisinde yöresel, uyruk ve katılımcı siyasal kültürler sırasıyla geleneksel, merkezî otoriter yapı ve demokratik siyasal yapıya karşılık gelir. Almond ve Verba'da ortaya çıkan bu üç siyasal kültür tipolojisi, evrimsel bir sıralamaya tekabül etmediği gibi birbirlerinin yerini alacağına dair varsayım da içermez. Örneğin uyruk kültürü, normatif toplumsal öğeleri ortadan kaldırmadığı gibi formel ve informel dinî veya sosyal grupların yerini de almaz. Öte yandan katılımcı politik kültür olarak tasnif ettikleri kültürel özellik de öznenin yerine geçmez. Bilakis katılımcı

siyasi bir kültürde birey her zaman aktif olmayıp yasal otoriteye boyun eğme eğilimi de gösterir. Örneğin bu noktada Almond ve Verba'ya göre katılımcı siyasi kültür, yöresel (*parochial*) ve uyruk (*subject*) kültür eğilimli kişileri de içine alabilir. Bahsedilen tipoloji siyasal kültürü açıklamaya çalışırken kültürlerin tek yapı ve homojen olduğu iddiasında değildir. Yapılan bu genel sınıflandırma mutlak olarak kültürler arası geçişkenliği yok saymaz. Bu sınıflandırmanın bir yetersizliği de Batı merkezli kültürel incelemelerin bir ürünü olarak ortaya çıkması ve Batı dışı toplumlara dair yüzeysel antropolojik veriler kullanarak siyasal kültür tanımlamaları yapmasıdır. Kaldı ki Almond ve Verba, siyasal kültürlerin genel olarak karmaşık niteliğe sahip olduğunu kabul etmektedir. Almond ve Verba'ya göre yöresel, uyruk ve katılımcı siyasal kültür tipolojilerinin bileşimi, demokratik siyasal yapıyı oluşturan bütünlükçü sivil siyasal kültürü ortaya çıkarmaktadır (Almond, 1996, s. 10; Almond ve Verba, 1963, s. 31-32, 474-493; Almond, 1989, s. 24-25).

Siyasal kültürü oluşturan faktörler oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Siyasal kültüre dair literatürde, bilişsel, duygusal ve normatif unsurlar dikkate alınarak araştırmalar yapılmıştır. Bilişsel unsurlar bireyi esas alarak bireyin siyasete, siyasal kurumlara, siyasal sisteme ve bunların niteliğine dair bilgi düzeyine dikkat etmektedir. Duygusal unsurlar, siyasal sistemi oluşturan yapı ve aktörlere karşı bireyde ortaya çıkan sempati, güven, şüphe gibi duygusal tepkilere odaklanmaktadır. Normatif unsurlar ise siyasal sistemin normatif özellikleri olan ideal siyasal düzen, iyi ve doğru toplum idealine dair bireyin tutum ve düşüncelerine dayanmaktadır (Almond, 1989, s. 28).

Elazar'ın Siyasal Kültür Tipolojisi

Elazar (1966; 1970; 1994) çalışmalarında siyasal kültürü, siyasal sistemlerin içinde yer aldığı ve belli bir eylem dinamiği oluşturan örüntü olarak tanımlamaktadır. Buna göre siyasal kültür bireyin değil, topluluğun niteliklerini belirler. Zira genel olarak kültür ve özel olarak siyasal kültür bireysel olmaktan ziyade toplumsaldır. Elazar, bu bağlamda genel hatlarıyla üç ayrı siyasal kültür tipolojisi olduğunu iddia eder. İddia edilen farklı siyasal kültür tipolojileri tarihsel göç yönelimi ve dinsel faktörlere bağlı olan iki temel unsura dayanmaktadır. Nitekim Elazar'ın siyasal kültür tipolojisi, Amerikan siyasi kültürünü açıklamak için temel bir model işlevi görmektedir (Mead, 2004).

Erikson vd.'ne (1993) göre, Elazar'ın ABD'deki federe devletler üzerine yaptığı inceleme, hükümetlere karşı toplumsal tutum farklılıklarını esas alan ilk sistematik araştırmadır. Bu nedenle Elazar'ın yapmış olduğu çalış-

ma toplumu oluşturan gruplar ile hükûmetler arasındaki karşılıklı tutum ve davranışlarda ortaya çıkan farklılıkları açıklayan bir model sunmaktadır. Elazar (1966), çalışmasında esas olarak arşiv verilerini ve benzeri kaynakları kullanarak federe devletler arasındaki siyasal kültürel farkları sınıflandırmaya çalışmıştır. Bu sınıflandırmaya göre siyasal kültür ABD’de üç farklı biçimde gelişmiştir: Ahlakçı, bireyci ve gelenekselci.

Elazar’a (1966) göre ulusal siyasi kültür, esas olarak Amerika toplumunda egemen olan ve çatışmacı özellikler taşıyan üç alt kültür tipolojisinden oluşmaktadır. Kendi iddiasına göre ortaya koymuş olduğu her bir tipoloji belli bir coğrafi bölgede ortaya çıkan somut bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Söz konusu siyasal kültür tipleri, Amerikan siyasal literatüründe egemen olan iki farklı tarihsel görüşe dayanmaktadır. Bu görüşler esas olarak bireyci ve toplumcu bakış açılarına dayanır; bireyci yaklaşım bireysel çıkarlar için pazarlığı, toplumcu yaklaşım ise toplumun ahlaki hedeflerini esas alan iş birliğini vurgulayarak birbirleriyle temelden karşıtlık oluşturur (Wirt, 1992, s. 4).

Elazar’ın ABD’de tespit ettiği ahlakçı, bireyci ve gelenekselci kültür tipolojileri kendilerine has özellikler gösterirler. Buna göre bireyci kültür siyaseti, bireysel, sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmanın aracı olarak değerlendirmektedir. Bireyci siyasal kültür, piyasa mantığını esas alan faydacı felsefi anlayış üzerine oturmaktadır. Bu anlayışa göre, hükûmetlerin temel görevi, insanların taleplerine göre politikalar geliştirerek onların çıkarlarını temsil etmek olmalıdır. Siyaset bireysel çıkarları zedeleyebilecek sosyal, politik müdahaleleri bireylerin çıkarları lehine engelleyen bir mekanizma olmalıdır. Bu çerçevede siyasal iktidarın ana görevi özel girişimi teşvik etmekle sınırlıdır (Fisher, 2016, s. 744). Ayrıca bireysel siyasal kültür, pazar yeri kavramı bağlamında siyaseti kamusal taleplere cevap üreten bir mekanizmaya dönüştürür. Zira belirtildiği gibi hükûmetler, pazar süreçlerini güvence altına alacak politika ve uygulamaları merkeze alan yapılar olmanın dışında bir işleve sahip değildir. Böylece siyasetin temel işlevi, iş yaratma ve geliştirme süreçlerinde teşvik edici tutumlardan ibarettir (Heck vd., 2014). Bu çerçevede, bireyci siyasal kültür Orta Atlantik eyaletleri, Orta Batı ve Dağ eyaletlerinde ortaya çıkmıştır (Lo’pez, 2022).

Elazar’ın (1966) bireyci kültür anlayışı, piyasa süreçlerinde temel aktör olarak bireyin çıkarlarının ön plana çıktığını vurgulamaktadır. Bu anlayışta siyasal iktidarların fonksiyonu da devlet ve hükûmetin bireyin çıkarlarını korumakla mükellef olan ve toplumsal barışa katkı yapan yararlı bir örgüt olmasını sağlamaktır. Hükûmetler ise kamusal kaygılardan ziyade bireysel çıkarı esas alan, bireyin çıkarını toplumsal müdahale karşısında koruyan ve

bu yönüyle piyasa mekanizmasını kurallar çerçevesinde işleten bir aygıtta indirgenmektedir. Böylece bireyci kültüre göre siyaset, kamu görevlilerinin bireysel çıkarıya uygun olarak kamu politikaları oluşturduğu bir pazar mekanizmasıdır (Zimmerman, 2003, s. 276).

Elazar'a (1966) göre, bireysel siyasal kültüre karşıt olarak ortaya çıkan ahlaki siyasal kültür, kamu yararını bireysel yarara yeğlemektedir. Ahlaki siyasal kültür; devleti topluma fayda sağlayan temel iyilik kaynağı olarak görür. Zira bu kültürde kamu çıkarları önceliklidir ve bundan dolayı hükümetler bireylerin çıkarından ziyade toplumsal çıkarları esas alan politikalar geliştirmelidir. Buradan da anlaşılacağı üzere ahlaki siyasal kültürde, topluluk demokratik yollarla oluşan hükümetlerin meşru zeminini oluşturur. Ayrıca siyaset, yurttaşların katılımı ile gerçekleşen olumlu ve gerekli bir kurumdur. Bu çerçevede bir hükümetin iyiliği kamu yararını ne düzeyde desteklediğine oranla ölçülür (Fisher, 2016, s. 744). Siyasal kültürün ahlakçı biçimi, siyasal etkilerden muaf kamu politikaları öngörerek toplumsal erdemlerin temsilini hükümetlere yüklemektedir. Böylece hükümetler ortak iyinin somutlaştığı siyasal yapı olarak değerlendirilmektedir (Elazar, 1966). Ahlaki siyasal kültüre göre, hükümet sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda çözüm üreterek adalet sağlayan ve toplumsal refahı yükselten role sahiptir (Lieske, 1993). Elazar'a göre, ahlaki siyasal kültür bölgeleri New England, Büyük Göller Bölgesi ve Batı Kıyısı'ndan oluşmaktadır (Lo'pez, 2022).

Ahlakçı siyasal kültür, bireyci ve gelenekselci yaklaşımdan kamusal refahı öncelemek bakımından ayrışır (Elazar, 1966). Bu yaklaşımda devlet ana politik aktördür. Hükümetler aktif rol üstlenerek genel toplumsal refahı gerçekleştirme misyonuna sahiptirler. Bu çerçevede bireyciliği kamu refahını sağlamak için sınırlandırmayı öngörmektedirler. Siyasal liderler, bireysel çıkarı değil, toplumsal faydayı esas alan politik söylem ve eylemleri toplum lehine gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Siyaset toplumsal sorunları çözmenin temel yoludur. Bu çerçevede bireysel çıkarlar, kişisel kariyer arzuları siyasetin içinde yer almamalıdır. Zira siyaset, birey için değil toplum yararı için icra edilen faaliyettir (Zimmerman, 2003).

Geleneksel siyasal kültür yaklaşımına göre siyaset, hiyerarşik olarak oluşan ve toplumsal düzeni sağlayan temel faaliyettir. Toplumsal düzen, geleneksel hiyerarşi üzerinde yükseldiği için toplumda yer alan elitlerin korunması önemli bir faktördür (Wirt, 1991, s. 4-5). Geleneksel yaklaşımda siyasal faaliyet, ayrıcalıklara dayanır. Bireyci yaklaşımdan farklı olarak bireysel çıkarların sürümde olduğu pazar anlayışı yerine elitlerin gerçek aktör olduğu ve hiyerarşik toplum

düzenine dayanan zorunlu olmayan faaliyetler içerir (Fisher, 2016, s. 744). Bu yaklaşımın tipik örneği ABD'nin güney ve güneybatı eyaletleridir (Lo'pez, 2022). Buralarda geleneksel siyasal kültür, mevcut güç yapılarını koruyarak egemen toplumsal düzeni sağlayan elitlere dayanmaktadır (Elazar, 1966). Bu bölgelerde geleneksel sosyal yapılar muhafaza edilerek asgari değişim dinamiğine uygun siyasal kültür hüküm sürmektedir. Nitekim anılan bölgelerdeki elitler, kamu politika ve eylemlerini belirleyerek siyasal katılımın önünü kapatmıştır (Fitzpatrick ve Hero, 1987). Bu modelde, bireysel çıkarı veya toplumsal faydayı esas alan siyasal tutumlar yerine paternalist ve elitist güneyli gelenekselci siyasal kültür belirleyici olmaktadır (Zimmerman, 2003, s. 62).

Gelenekselci siyasal kültürde, aile bağları önemli bir yere sahiptir. Tarihsel olarak oluşan sosyal düzenin sağlayıcıları siyasal sistemde yer alan belirli elitlerden oluşmaktadır. Siyasette aktif rol üstlenmeyen insanlar oy kullanma alışkanlığına sahip değildir (Elazar, 1966). Örneğin, Güney Carolina gibi gelenekselci siyasal kültüre sahip eyalette, seçimlere katılım oranı Amerika ortalamasına göre oldukça düşüktür (Barone ve Ujifusa, 1997). Gelenekselci siyasal kültürün önemli bir özelliği ise bireyci kültüre benzer şekilde devleti, toplumsal düzeni koruma fonksiyonu ile sınırlandırmasıdır. Ancak bireyci yaklaşımda bireyin çıkarı esas iken gelenekçi yaklaşımda elitin çıkarı esastır (Erikson vd., 1993).

Elazar, anılan bu üç siyasal kültür tipolojisinin süreklilik arz etmeyen ve doğrusal nicel yöntemlerin uygulanamayacağı bir üçgenin kenarları olduğunu vurgulamaktadır. Zimmerman, anılan bu üç sınıflandırmanın birleşiminin reel dünyada karşılığı olmayan ideal tipler olarak teorik bir soyutlamadan olduğu uyarısında bulunur (Zimmerman, 2003, s. 61).

Türk Siyasal Kültürünün Temel Dinamikleri

Siyasal sisteme dair yapılan çözümler aynı zamanda siyasal kültüre dair analizleri de içerir. Bu analizler içinde siyasal kültürün ana unsurlarının neler olduğu ortaya konur. Türkiye'de siyasal kültürün gereğince anlaşılması, anılan bu ilişkiyi yani siyasal sistem ile siyasal kültür arasında nasıl bir bağ olduğunu anlamayı gerektirir. Her toplumda olduğu gibi Türk toplumu da sahip olduğu tarihsel arka plan, kültür, gelenek ve dil bağlamında siyasal kültürünü süreç içerisinde oluşturur ve değiştirir. Nitekim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan siyasal imgelem günümüzün hem kültürel çerçevesini hem de siyasal kültürel çerçevesini oluşturmak bakımından oldukça belirleyicidir. Buna rağmen çağdaş küresel sistem içinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti hem geçmişinden devraldığı siyasal kültürel miras hem de inşa ettiği yapı açısından kendine özgü kültür ve siyaset geliştirme istidadı göstermiştir.

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne yaşanan tarihsel, kültürel değişim doğal olarak siyasal kültür alanında da önemli değişimler yaratmıştır. Genelde kültürel değişim ve özelden siyasal kültürdeki değişim, toplumsal değişim, reform ve devrim gibi olgularla paralel olarak yürümektedir. Örneğin, Türkiye tarihinde yaşanan kültürel değişim siyasal kültürün de değişimini tetiklemiş, imparatorluktan cumhuriyete giden yolda önemli siyasal değer ve tutum değişiklikleri yaratmıştır. Osmanlı'da 19. yüzyılda yaşanan Tanzimat hadisesi ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda imparatorluğun yıkılarak yerine cumhuriyet rejiminin kurulması siyasal değerleri temelinden değiştirmiş ve yüzyıllık tartışmaları beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet, merkezine sekülerleşme ve laiklik kavramlarını yerleştirdiği modernleşme olgusuyla, Türkiye'de siyasal kültürün ulus devlet formunda yeniden yorumlanmasına yol açmıştır (Turan, 2000; Oktay, 2000, s. 343).

Tanzimat ile hız kazanan modernleşme hareketi belli seküler öğeleri de içermekteydi. Ancak Osmanlı'nın göstermiş olduğu merkezleşmiş devlet karakteri Cumhuriyet Türkiye'sinde de genel anlamda korunmuş, bu nedenle sivil toplum olgusu yeterince gelişme göstermemiştir (Çaha, 2007, s. 150-151). Merkezleşmenin yarattığı bir sonuç olarak, modernleşme yukarıdan aşağıya yürüyen bir süreç şeklinde Türkiye'de devleti önceleyen siyasal kültürün devamlılığını sağlamaktadır (Uygun, 2014, s. 304). Nitekim Şerif Mardin'in yapmış olduğu merkez-çevre ve Metin Heper'in yapmış olduğu aşkın devlet analizi sadece Osmanlı siyasal kültürüne has olmayıp sonrasında gelişen Cumhuriyet rejiminde de ana renk olmaya devam etmiştir. Zira Mardin'in iddia ettiği gibi İslam tarihinde devlete karşı toplumsal bir hareketin ortaya çıkmasının sosyal, siyasal ve dinî nedenlerle meşru zemini bulunmamaktaydı (Mardin, 2009).

Osmanlı'da toplumsal örgütlenmeyi ve buna bağlı sivil inisiyatif engelleyen tek unsur merkezleşmiş devlet değildir, aynı zamanda geleneksel yaşam biçiminde yer alan siyasete karşı ilgisizlik tutumu da önemli bir faktördür. Ancak bu ilgisizlik bütünüyle siyasete karşı ilgisizlik olmaktan ziyade, devlete duyulan güven ve ona dair hissedilen yücelik duygusunun da bir sonucudur. Devletin güçlü olması ve buna paralel olarak siyasete duyulan toplumsal ilgisizlik (apati), sosyal katmanlarda sivil örgütlenmeleri yetersiz kıldığı gibi bireysel inisiyatif de yaratmamıştır. Ancak Osmanlı siyasal kültürünün temelinde sürekli bir güç mücadelesi olmuştur ki bu, gayrimüslim toplumlar ile devlet bürokrasisinde yer alan siyasal elitler arasında yaşanmıştır (Özbudun, 2000, s. 126-127).

Osmanlı tarihini siyasal açıdan inceleyen Mardin, Heper, Zürcher ve diğer birçok siyaset bilimcinin eserlerinde temel metodolojik eksiklik, Osmanlı

toplumundaki “siyasal” olana karşı duyarsızlığın tarihsel bir gerçeğe dayanıp dayanmadığının eleştirilmemiş olmasıdır. Zira metodolojik olarak Osmanlı toplumunun sosyal hayatında siyasal hadiselerin hangi boyutlarla nasıl algılandığı bir muammadır. Ayrıca toplumun öz algısı kendisini merkeze alarak öteki olarak görmüş olduğu Müslüman olmayan dünyayı değersiz addetmesidir. Osmanlı’da devlet ve toplum arasında bir kopukluk olduğu iddiası (Akyol, 2013, s. 398), tarihsel referanslar bakımından doğru görünse bile toplumun devlet algısına dair yeterli veriyi sunamamaktadır. Zira asıl mesele sadece devletin merkezî bir güç olması değil, toplumun muhayyilesinde devlet ve toplum arasında kurulan özdeşliktir. Her ne kadar Heper’in (1977) iddia ettiği aşkınlık Müslüman toplumların genelinde temel bir özellik olarak kabul edilse bile devlet ile kurulan özdeşliğe yapılan vurgu siyasal kültürü anlamak bakımından oldukça önemlidir.

Cumhuriyet’in kurulmasıyla ortaya çıkan tek parti rejiminin, toplumu seküler tarzda modernleşme çabası doğrultusunda değişime zorlaması, varlığını sürdüren devlet ve toplum özdeşliği algısının kırılmasına ve toplumsal bellekte devlete karşı bir tutumun gelişmesine neden olmuştur. Bu süreci oluşturan en önemli faktörlerden biri, Cumhuriyet’i kuran seçkinlerin hedeflerini gerçekleştirmek üzere kurdukları siyasal parti ile devlet arasında özdeşlik oluşturmalarıdır. Böylece parti devleti veya devlet partisi söylemi tarihsel pratiklerle birlikte toplumsal politik algıda devlete dair parçalanmışlık yaratmıştır. Bu yüzden tepkiler aşkın veya kutsal olan devletten ziyade devleti yöneten tek partiye yönelmiştir. Ancak tek parti döneminde Cumhuriyet reformlarının uygulayıcısı olarak görülen bürokrasi ve toplum arasında karışıklık ortaya çıkmış ve süreç içinde devlet-toplum arasında çatışmacı siyasal bir kültür gelişmeye başlamıştır. Ayrıca tek partinin yaratmış olduğu siyasal kültür, muhalefete sınır çekerek siyasal katılımı azaltmış ve devlet merkezli hâkim parti ve lider kültürünü yaratmıştır (Akgün, 2008, s. 13).

Çok partili siyasal sistemle birlikte bu çatışmanın derinliğinin azaldığı ve toplumsal siyasal kültür algısının yeniden şekillendiği bir süreç yaşanmıştır. Grigoriadis’in (2009) tespit ettiği gibi bütün sorunları çözmek üzere konumlanan devlet baba olgusu Cumhuriyet’te kendisini ideolojik olarak meşrulaştıran müdahaleci siyasal kültürün temelini oluşturmuştur. Nitekim yeni bir ulus ve bu ulus için devlet yaratma arzusu içinde olan Cumhuriyet’in kurucu elitleri kendi modernleştirici hedefleri doğrultusunda değişimi yaratmak üzere baskı kurmuşlardır. Bunun sonucunda özellikle merkezde otoriter siyasal kültür anlayışı gelişmiş ve benimsenmiştir (Karpat, 2010; Heper, 2006, s. 76; Uygun, 2014, s. 304).

Türkiye’de siyasal kültürün içeriğini oluşturan ana obje daima devlet olmuştur. Osmanlı’dan günümüze zaman içinde devlete dair algı, tutum ve değerler değişmekle birlikte devleti öncelemek ve yüceltmek bakımından temel bir normun varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Tarihsel olarak imparatorluktan ulus devlete geçiş, toplumsal ve siyasal değerlerde kaçınılmaz olarak önemli değişimler yaratmıştır. Örneğin, siyasal bir özne olarak sadece devletin değil, birey olarak yurttaşın bir değer hâline gelmesi bu değişimlerden biri olabilir. Fakat en kapsamlı siyasal değer değişimi dinsel olandan ulusala geçiş olarak değerlendirilebilir. Zira Osmanlı’da devlet dinin koruyucusu rolü nedeniyle zaman zaman dinin üstünde konumlandırılmıştır. Cumhuriyet’te şekillenen ulus devlet imgesi seküler bir formda milleti esas alarak devleti milletin koruyucusu olarak görmekle birlikte kendini milletin üzerinde konumlandırmaktadır (Erden, 2023, s. 181; Çaha, 2007, s. 192-193). Böylece Osmanlı ve Cumhuriyet’in devlete dair algısı, devleti her şeyin üstünde konumlandıran siyasal kültürün içeriğini oluşturmaktadır (Akgün, 2008, s. 12; Erdenir, 2014, s. 89). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e miras kalan temel siyasal değerlerden biri, sınırlı bir zümrenin devlete hâkim olmaya devam etmesidir. Osmanlı’da hanedan ve hanedana bağlı askerî bürokrasinin yerini Cumhuriyet Dönemi’nde Cumhuriyet’in kurucu babaları ve tek parti almıştır (Durdu, 2013, s. 76; Turan, 2000).

Türkiye’de devlete ilişkin yücelik söyleminin temelinde yatan en önemli öğelerden biri de siyasal kültürde yer alan otorite algısıdır. Toplumsal hayatta yer alan hiyerarşik düzen olgusu kaçınılmaz olarak siyasal sistem içinde devleti en üst otorite olarak kutsar. Zira kültür için de sosyal düzeni ve sürekliliği sağlayan güçlü devlet inancıdır. Devlet olmadan düzenin olmayacağı, sosyal parçalanmanın kaçınılmaz olduğu inancı genel toplumsal kültürün bir yansıması olarak siyasal kültürde yer alan otorite kavramıyla ilişkilidir (Oktay, 2000, s. 344-345). Devlete duyulan saygı ve ihtiyaç güvenlik duygusuyla ilişkili olarak orduyu gerekli bir güç olarak konumlandırır ve yüceltir. Böylece güvenliği sağlayan birim olarak ordu, devletin bekasımı da sağlayan ana siyasal kültürel norm olarak değer kazanır. Belli durumlarda istenmeyen bir hadise olan siyasal sisteme yönelik askerî müdahale, zaman zaman toplum tarafından hoş görülmemektedir. Türkiye’de siyasal kültür içinde militarizasyonun bir değer olarak benimsenmesinin temel nedenini bahsedilen güvenlik duygusu beslemektedir (Kabasakal, 2019, s. 310; Görmez, 1999, s. 17).

Türkiye’de siyasal kültür, devleti merkeze aldığı için seçkin bir siyasal düzen yaratmıştır. Frey (1975, s. 43), Türk siyasal hayatının en temel sorun-

larından biri olarak seçkin olmayanların yetersizliğini öne süren ayrıcalıklı azınlığın topluma egemen olması bağlamında seçkinciliği öne sürmüştür. Seçkinci siyasal düzende bürokrasinin etkin olması, sivil inisiyatiflerin zayıf kalması nedeniyle demokratik tutum ve davranışlar gelişmemiş ancak zaman içinde görünür hâle gelmiştir. Siyasal kültürel bir norm olarak demokrasi buna bağlı olarak oldukça yavaş ilerlemiştir. Zira merkezileşen siyasal sistemin oluşturduğu devlet karşısında sivil toplum yeterince gelişme göstermemiştir (Özbudun, 1993, s. 189-190; Çaha, 2007, s. 151; Oktay, 2000, s. 345-346).

Cumhuriyet'in kurulmasıyla oluşan yeni siyasal sistemde, tek parti dönemi sonrasında yapılan seçimlerle oluşan demokrasi kültürü, 1960, 1970 ve 1980 askerî darbeleriyle kesintiye uğramıştır. Türkiye'de demokrasinin gelişmesi 1950'de yapılan çok partili seçimlerle mümkün hâle gelmiştir. Demokrat Parti, çevre ve çevrenin kültürü ile özdeş görülmüştür (Mardin, 2000, s. 98). Siyasal demokrasiyi destekleyen siyasal kültür, rekabete imkân tanıyan bir ortamda mümkündür. Bu bağlamda 1950 seçimlerinde DP'nin seçimi kazanmasıyla birlikte ülkede rekabetçi politik sistem işler hâle gelmiştir (Turan, 2000, s. 370). Nitekim 1950'de yapılan seçimle birlikte siyasal çevrede yer alan unsurlar merkeze doğru hareket etme imkânı bulmuş, böylece toplum devlet organlarında temsil kabiliyeti kazanmıştır. Ancak 27 Mayıs 1960'ta sivil hükûmete yönelik gelişen askerî darbe çok partili hayatı sonlandırdığı gibi oluşturduğu vesayet kurumları aracılığıyla sivil siyasetin alanını görünür şekilde daraltmıştır (Durdu, 2013). Bütün bu askerî müdahalelere rağmen Türkiye'de demokratik siyasal kültürün gelişimi durmamış ve belli bir başarı elde edilmiştir (Turan, 2000, s. 359).

1980 askerî darbesi, aşkını devlet anlayışını yüceltmekle birlikte (Heper, 2006), 1980 sonrasında kurulan siyasal iktidar, siyasal hayata liberal politikalar çerçevesinde insan hakları nosyonunu yerleştirmeye çalışarak modernleşme hareketini devlet merkezli olmaktan çıkarmaya çalışmış ve toplumu siyasal özneye dönüştürme çabasına girmiştir (Göle, 2000, s. 433). 1980'lere kadar zayıf sivil toplumdan bahsedilse de ve kültürel olarak yeterli zemin tam anlamıyla hazır olmasa da (Çaha, 2007, s. 233) liberal iktisadî politikaların benimsenmesine bağlı olarak bu yıldan sonra oluşan liberal siyasal kültür ortamının sivil toplumun gelişimine hız kazandırdığı söylenebilir. Bu kapsamda araçsal devlet, sivil inisiyatif, serbest piyasa, hukukun üstünlüğü söylemleri hâkim olmaya başlamıştır (Özden ve Hamurcu, 2020, s. 2387).

Sivil siyasal kültürün, 1980'lerden itibaren Türkiye'nin gündemine güçlü şekilde girmesine rağmen, kapsayıcı ve kuşatıcı değişimler yarattığını söylemek

zordur. Ancak yine de 2002'den itibaren Türkiye'de yaşanan siyasal değişimin kısmen sivil toplumu desteklediğini ve sivil siyasal kültürün yeşermesini sağladığını görmekteyiz. Özellikle AB perspektifini esas alan reform hareketleri ifade özgürlüğü önündeki bazı engelleri kaldırarak sivil alanın gelişmesine önayak olmuştur (Keyman, 2007, s. 223). 2000'li yıllarda gelişen demokratikleşme ve 15 Temmuz darbe teşebbüsüne karşı verilen toplumsal tepki de bu sürecin sonucu olarak değişen politik kültür bağlamında değerlendirilmelidir. Ayrıca, Türkiye'de demokratik siyasal kültür gelişme eğilimini korumakla birlikte, askerî darbeler dışında Türk siyasal kültürüne egemen olan iktidarı mutlaklaştırma, gruba aşırı bağlılık, grupta olmayana karşı hoşgörüsüzlük eğilimi çoğulcu siyaseti zayıflatan ve demokratik kültürle uyumsuz nite-liklerdir (Mardin, 1996, s. 379).

Sonuç

İnsanın maddi ve manevi üretim süreçlerini içeren, birey ve toplum arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan ve toplumsal, tarihsel ve felsefî açıdan çok boyutlu bir olgu olan kültür, toplumsal yaşamı oluşturan veya bu yapı tarafından üretilen temel bir formdur. Kültürün alt bileşenlerinden biri olan siyasal kültür ise birey ve toplumların siyasal sistem ile kurduğu etkileşim ile belirlenmektedir. Siyasal kültürün temel unsurları siyasal değerler, inançlar, normlar ve davranış kalıplarıdır. Anılan temel unsurlarıyla bir bütün olarak siyasal kültür, siyasal katılım, yönetime ilişkin tutum, meşruiyet ve demokrasi veya adalet algısı gibi temel siyasi süreçlerde oldukça belirleyicidir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Almond ve Verba'nın yöresel, uyruk ve katılımcı siyasal kültür tipolojileri ile Elazar'ın ahlaki, bireyci ve gelenekselci kültür tipolojileri çeşitli toplumların siyasal yapılarının ve birey-devlet ilişkilerinin analizinde önemli boyutlar sunmaktadır. Nitekim siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin bir yansıması olmanın ötesinde sistemin işleyişini etkileyen, şekillendiren ve süreç içerisinde dönüştüren bir olgudur.

Kadim devlet ve siyaset geleneğine sahip olan Türkiye'de oluşan siyasal kültür, genel hatlarıyla geleneksel kültürel yapılar ile merkezîyetçi devlet etkileşiminden ortaya çıkmıştır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e devam eden seküler modernleşme hareketi, devletin öncülüğünde yukarıdan aşağıya gerçekleşen ve hâlen varlığını sürdüren temel bir süreçtir. Bu nedenle modernleşme hareketi, söz konusu Türk siyasal kültürüne bağlı olarak, sivil toplum hareketi olmaktan daha çok devlet seçkinlerinin yürüttüğü değişim sürecini ifade eder. Cumhuriyet Dönemi'ne ilişkin olarak, dönemsel farklılıklara rağmen, gerek Almond ve Verba'nın gerekse Elazar'ın ortaya koyduğu siyasal kültür

tipolojileri bağlamında yapılacak bir değerlendirme sonucunda, Türk siyasal kültürünün seçkin yapılarının oldukça belirgin olduğu görülecektir. Zira Türk siyasal kültürü bir bütün olarak konjonktürel değişimlere rağmen tarihsel olarak bireysel siyasal katılımı zorlaştıran niteliği haizdir. Tek partili dönemden çok partili hayata geçiş sürecinde, küresel faktörlerin de etkisiyle sivil toplum hareketi güç kazanmış olsa da siyasal kültür merkezîyetçi devlet anlayışından beslenmeye devam etmiştir. Bir başka önemli husus ise şudur ki Türkiye’de ortaya çıkan sivil toplum hareketi belirgin olarak anayasal ve kurumsal reformlardan beslenmektedir. Bu yapısal faktörler, kendine has bir değişim dinamiği yaratmasına rağmen, siyasal kültürün bireysel katılımı sağlamasını ve buna bağlı olarak çoğulcu bir yapıya evrilmesini zorlaştıran unsurlardır. Zira yapısal değişimler çok önemli olmakla beraber, çoğulcu demokratik siyasal kültür, bireysel farkındalığı ve siyasal katılımı zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Akgün, B. (2008). Türkiye’de devletçi siyasal kültür ve demokratik konsolidasyon sorunu. *Demokrasi Platformu*, 4(14). 1-20.
- Akyol, E. (2013). Merkez çevre ilişkileri ve modelin geçerliliği. A. Karadağ (der.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s. 392-451), Orion Kitabevi.
- Almond, G. ve Verba, S. (1963). *The civic culture*. Little, Brown.
- Almond, G. A. (1989). The intellectual history of the civic culture concept. G. A. Almond ve S. Verba (ed.), *Civic Culture Revisited* içinde (s 1-37), First Sage Printing.
- Arnhart, L. (2015). *Political questions: Political philosophy from Plato to Pinker*. 4. baskı, Wavehald Press.
- Barone, M. ve Ujifusa, G. (1989). *The almanac of American politics*. The National Journal Group.
- Berezin, M. (1997). Politics and culture: A less fissured terrain, *Annual Review Sociology* 23, 361-383.
- Chiu, C. Y. ve Hong, Y. Y. (2006). *Social psychology of culture*. Psychology Press.
- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın devletten sivil topluma*. 2. baskı, Plato Film Yayınları.
- DiMaggio, P. (1997). Culture and cognition. *Annual Review of Sociology* 23, 263-287.
- Durdu, Z. (2013). *Türkiye’de siyasal kültürü anlamak*. Kadim Yayınları.
- Durkheim, E. (2014). *The division of labor in society*. Free Press.
- Elazar, D. J. (1966). *American federalism: A view from the states*. Harper&Row.
- Elazar, D. J. (1970). *Cities of the Prarie*. Basic.
- Elazar, D. J. (1994). *The American mosaic: The impact of space, time and culture on American politics*. Westview Press.

- Erden, Ö. O. (2023). Türkiye’de siyasal kültür: Temel bir demokrasi meselesi. *Memleket Siyaset Yönetim* 18 (39), 166-193.
- Erdenir, B. (2014). Europeanization of value orientation in Turkey: Continuity or change in Turkish political culture?. *Mediterranean Quarterly* 25(4), 83-106.
- Erikson, R. S., Wright, G. C. ve McIver, J. P. (1993). *Statehouse democracy: Public opinion and policy in the American States*. Cambridge University Press.
- Fisher, P. J. (2016). Definitely not moralistic: state political culture and support for Donald Trump in the race for the 2016 republican presidential nomination. *Political Science & Politics* 49(4), 743-747.
- Fitzpatrick, J. L. ve Hero, R. E. (1988). Political cultures and political characteristics of the American states: A consideration of some old and new questions. *Western Political Quarterly* 41(1), 145-153.
- Frey, F. (1975). Patterns of elite politics in Turkey. G. Lenczowski (der.), *Political Elites in the Middle East* içinde (s. 41-82), American Enterprise Institute.
- Göle, N. (2000). 80 sonrası politik kültür. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (ed.), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde (s. 425-434), Alfa.
- Görmez, K. (1999). Türkiye’de siyasal yapı ve siyasal kültür. *Gazi Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, 1-13.
- Grigoriadis, I. (2009). *Trials of Europeanization: Turkish political culture and the European Union*. Palgrave Macmillan.
- Heck, R. H., Lam, W. S. ve Thomas, S. L. (2014). State political culture, higher education spending indicators, and undergraduate graduation outcomes. *Educational Policy* 28 (1), 3-39.
- Heper, M. (1977). *Türk kamu bürokrasisinde gelenekçilik ve modernleşme*. Boğaziçi Yayınları.
- Heper, M. (2006). *Türkiye’de devlet geleneği*. 2. baskı, Doğu Batı Yayınları.
- Kabasakal, A. Z. K. (2019). Human rights. A. Özerden ve M. Whiting (der.), *The Routledge Handbook of Turkish Politics* içinde (s. 299-314), Routledge.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal, kültürel ve ekonomik temeller*. Timaş Yayınları.
- Keyman, F. (2007). Modernity, secularism and Islam: The case of Turkey. *Theory, Culture and Culture* 24(2), 215-234.
- Kroeber, A. L. (1948). *Anthropology*. New York.
- Kroeber, A. L. ve Kluckhohn, C. K (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Harvard University Press.
- Leonardo, L. A. (2017). *Political science: A global perspective*. SAGE Publications.
- Lieske, J. (1993). Regional subcultures of the United States. *The Journal of Politics* 55(4). 888-913.
- Lo’pez, O. S. (2022). The efficacy of today’s American political culture in closing the achievement gap. *Social Sciences & Humanities Open* 6(1). 1-7.
- Lyman, R. L. (2008). Culture, concept and definitions. D. M. Pearsall, D. M. (ed.), *Encyclopedia of Archaeology* içinde (s. 1070-1075), Academic Press.
- Mardin, Ş. (1966). Opposition and control in Turkey. *Government and Opposition* 1(3), 375-387.

- Mardin, Ş. (2000). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar: Merkez-çevre ilişkileri. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sanbay (ed.), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde (s. 79-104), Alfa.
- Mardin, Ş. (2009). *Türkiye’de toplum ve siyaset makaleler I*. İletişim Yayınları.
- Marx, K. (1904). *A contribution to the critique of political economy*. çev. N. I. Stone, Charles H. Kerr Company.
- Mead, L. M. (2004). State political culture and welfare reform. *Policy Studies Journal* 32 (2), 271-296.
- Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve tarih*. çev. S. H. Yokova, Başak Yayınları.
- Oktay, C. (2000). Yargı açısından kuvvetler ayrılığı ve siyasal kültür. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sanbay (ed.), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde (s. 335-355), Alfa.
- Özbudun, E. (1993). State elites and democratic political culture in Turkey. L. Diamond (der.). *Political Culture and Democracy in Developing Countries* (s. 189-210), Lynne Rienner Publishers.
- Özbudun, E. (2000). *Contemporary Turkish politics: Challenges to democratic consolidation*. Lynne Rienner Publisher.
- Özden, Y. ve Hamurcu, A. (2020). An overall assessment on the development of democratic culture in Turkey within the framework of political culture. *Turkish Studies: Economics, Finance, Politics* 15(4), 2377-2392.
- Özlem, D. (2000). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. İnkılap.
- Pye, L. W. (1965). Introduction: Political culture and political development. L. W. Pye ve S. Verba (ed.), *Political Culture and Political Development* içinde (s. 3-27), Princeton University Press.
- Pye, L. W. (1968). Political culture. *International Encyclopedia of the Social Sciences* içinde (s. 218-225), C 12. Crowell, Collier and MacMillan.
- Robotham, D. (2005). *Culture, society and economy: Bringing production back in*. Sage Publications.
- Sözen, E. (2011). Sosyal kimlik kavramının sosyolojik ve sosyal psikolojik bir incelemesi. *İstanbul Journal of Sociological Studies* 23, 93-108.
- Tocqueville, A. D. (2012). *Democracy in America*, çev. J. T Schleifer, İngilizce baskı, C 1, Liberty Fund.
- Triandis, H. C. (2007). Culture and psychology: A history of the study of their relationship. S. Kitayama ve D. Cohen (ed.), *Handbook of Cultural Psychology* içinde (s. 59-76). Guilford Press.
- Turan, İ. (2000). Türkiye’de siyasal kültürün oluşumu. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sanbay (ed.), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde (s. 359-386), Alfa.
- Turan, Ş. (1990). *Türk kültür tarihi*. Bilgi Yayınevi.
- Uygun, S. V. (2014). Osmanlı’dan günümüze yöneten yönetilen etkileşimleri üzerine. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(26), 279-314.
- White, L. A. (1959). *The evolution of culture*. McGraw-Hill.
- Williams, R. (1977). *Culture and society: 1780-1950*. Penguin Books.
- Wirt, F. M. (1991). “Soft” concepts and “hard” data: A research review of Elazar’s political culture. *Publius: The Journal of Federalism* 21(2), 1-13.

Verba, S. (1965). Comparative political culture. L. W. Pye ve S. Verba (ed.), *Political culture and political development* içinde (s. 512-561), Princeton University Press.

Zimmerman, S. L. (2003). Child and family well-being in states with different political cultures. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* 84(2), 275-284.